Rêbera Rastnivîsînê

Komxebata Kurmancîyê

Weqfa Mezopotamyayê • 1 Ziman: 1

Rêbera Rastnivîsînê, Komxebata Kurmancîyê
Çapa Yekem: Kanûna Paşîn, 2019, Stenbol
Çapa Duyem: Gulan, 2019, Stenbol
ISBN: 978-605-80975-0-6

© Weqfa Mezopotamyayê
Mezopotamya Eğitim Bilim Sanat Sağlık ve Kültür Vakfı İktisadi İşletmesi
Hemû mafên vê pirtûkê parastî ne, bê destûr nayê kopîkirin.

Redaksîyon: Bahoz Baran, Mîkaîl Bilbil, Mistefa Aydogan
Mîzanpaj: Cemîl Gundogan
Bergsazî: Hasan Asan

Çapxane: Enes Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi
No: 12/210, Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 501 47 63 Faks: 0212 501 08 40
Sertifika No: 12469

Weqfa Mezopotamyayê
Mezopotamya Eğitim Bilim Sanat Sağlık ve Kültür Vakfı İktisadi İşletmesi
Urfa Yolu Üzeri, Serhat Plaza A/blok
Kat: 11 No: 29 Kayapınar/Diyarbakır
Sertifika No: 42382

Tel: 0412 229 40 50 - 0549 440 22 20
www.weqfamezopotamyaye.com

Rêbera Rastnivîsînê

Komxebata Kurmancîyê

WEQFA
MEZOPOTAMYAYÊ

NAVEROK

Komxebata Kurmancîyê **13**

Ji bo rastnivîsîneka standard **15**

1. Alfabe **19**
- 1.1. Tîpên alfabeya kurmancîyê 19
- 1.2. Bilêvkirina tîpên nimînendeyên nedengdêran 19

2. Alfabeya tîpgotinê **19**
- 2.1. Tîpgotina li gor navên mirovan 20

3. Kîtekirin **21**
- 3.1. Qayîdeyên kîtekirinê 22
  - 3.1.1. Kîtekirina bêjeyên sade 22
  - 3.1.2. Kîtekirina bêjeyên nesade 24
- 3.2. Kîtekirin li ku nabe? 25

4. Navên bajar û bajarokên Kurdistanê **27**
- 4.1. Kurdistana Bakurî 27
- 4.2. Kurdistana Başûrî 28
- 4.3. Kurdistana Rojhilatî 29
- 4.4. Kurdistana Başûrê Rojavayî 29

5. Navên welat, paytext û yekeyên pereyan **30**

6. Navên gel/netewe û zimanan **38**

7. Navên hêlan 39
7.1. Hêl wekî navên deveran...40

8. Navên rojan... 41

9. Navên demsalan.. 42

10. Navên mehan 43

11. Tîpa ducare û awarte 44
11.1. Tîpên ducare yên bêjeyên ji zimanê erebî 44
11.2. Tîpên ducare yên bêjeyên ji zimanên ewropayî 47
11.3. Di van rewşan da morfemên sade biparêze 48
11.4. Gava ku ji du bêjeyan bêjeyeka nesade bihê çêkirin........................49
11.5. Di navdêrên lêkerî da...49

12. Nivîsîna bêjeyên ku bi "-stan"ê dihên çêkirin 50

13. Nivîsîna bêjeyên ku bi [i]yê dest pê dikin û bi [i]yê diqedin 51

14. Nivîsîna hin bêjeyên bîyanî yên yekkîteyî ku di kurmancîyê da dibin dukîteyî 52

15. Nivîsîna [î]ya berî [y]yê 54

16. Nivîsîna [ê]ya berî [y]yê.. 55

17. Peyvên dunavdêrî.. 56

18. Nivîsîna navdêrên taybetî yên bîyanî yên kes, bajar û deveran .. 57
18.1. Nivîsîna navdêrên taybetî yên bi tîpên latînî.....................................57
18.2. Nivîsîna navdêrên taybetî yên bi tîpên nelatînî..................................58
18.2.1. Nivîsîna navdêrên taybetî yên bi tîpên kirîlî...............................59
18.2.2. Nivîsîna navdêrên taybetî yên bi tîpên yûnanî 59
18.2.3. Nivîsîna navdêrên taybetî yên zimanê çînî, japonî û koreyî 60
18.2.4. Nivîsîna navdêrên taybetî yên bi zimanê hindî 60
18.2.5. Nivîsîna navdêrên taybetî yên erebîyê 60
18.2.6. Nivîsîna navdêrên taybetî yên farisîyê 63

19. Nivîsîna hin bêjeyên bîyanî û îranî 64
19.1. -ium → -yûm..65
19.2. -ia- → -îya- 66
19.3. -io- → -îyo-..66
19.4. -io- → -yo-...67
19.5. -oi- → -iwa- 67

19.6. Dîftonga [-ou-]yê → -û- 67
19.7. "-tion-"a di dawîya bêjeyên bîyanî da 68
19.8. Bêjeyên ku bi "in-"ê dest pê dikin 70
19.9. Bêjeyên ku bi "im-"ê dest pê dikin 71
19.10. Bêjeyên ku di dawîya wan da "-isme" heye 71
19.11. Tîpa <-s->yê di navbera du dengdêran da 72
19.12. Tîpa <-g->yê di kîteya dawî da 72
19.13. Tîpa <g>yê ya ku wekî xwe dihê nivîsîn.....................................73
19.14. Dîftonga [au-]yê → o- 74
19.15. Zayenda bêjeyên bîyanî 74
19.16. Nivîsîna <x>ya latînî..75
19.17. [k]ya bêjeyên bîyanî nekî [q] 77
19.18. [q]ya bêjeyên bîyanî nekî [k] 80
19.19. [b]ya esilî nekî [p] 81
19.20. [p]ya eslî nekî [b]..82
19.21. [d]ya esilî nekî [t] 82
19.22. [d]ya bêjeyên kurdî û îranî ya esilî jî nekî [t] 83
19.23. Nivîsîna bêjeyên ku bi "sk-", "sp-" û "st-"yê dest pê dikin.......84
19.24. Nivîsîna bêjeyên ji zimanê erebî yên bi (ضَمَّة/ḍamma)
"deme"yê (-ُ) 85

20. Girdek û hûrdek.. 90
20.1. Girdek 90
20.1.1. Di destpêka komekê da 90
20.1.2. Kurtkirinên ku bi girdekan dihên nivîsîn 90
20.1.3. Piştî cotxalê..90
20.1.4. Nav û paşnavên kesan 91
20.1.5. Nasnav û leqeb 92
20.1.6. Navên qehremanên çîrokan 92
20.1.7. Navên xweda, ferîşte, pirtûkên pîroz û cihên dînî 92
20.1.8. Navên welat û dewletan 93
20.1.9. Navên bajar, bajarok û gundan 93
20.1.10. Navên tax, kolan û meydanan...94
20.1.11. Navên parzemînan 94
20.1.12. Navên okyanûs, derya û kendavan 94
20.1.13. Navên çeman..95
20.1.14. Navên deştan...95
20.1.15. Navên çîyayan 95
20.1.16. Navên birc, kele, seray, koşk, pire, stadyûm, park û hwd...96

20.1.17. Navên stêr û gerestêran...96
20.1.18. Navên bankan...96
20.1.19. Navên kovar, rojname, pirtûk û nivîsan/gotaran...97
20.1.20. Navên peyman, şer û serdemên dîrokî...97
20.1.21. Nivîsîna navên wezaret, komîsyon, komîte, şaredarî, zanîngeh, şirket, baro, komele, dezgeh û rêxistinên din...97
20.1.21.1. Navên serokîyên dewletan yên herî bilind...98
20.1.21.2. Navên serokên dewletan yên herî bilind...98
20.1.21.3. Navên wezaretan...99
20.1.21.4. Navên birêvebirinên giştî...99
20.1.21.5. Navên komîsyonên parlamentoyan...99
20.1.21.6. Navên dadgehan...100
20.1.21.7. Navên partîyên sîyasî...100
20.1.21.8. Navên şaredarîyan û organên wan...100
20.1.21.9. Navên fakulte û zanîngehan...100
20.1.21.10. Navên şirketan...101
20.1.21.11. Navên baroyan...101
20.1.21.12. Navên komeleyan...101
20.1.21.13. Navên rêxistinên din...101
20.1.21.14. Navên qanûn, destûr û biryarnameyan...102
20.2. Hûrdek...102
20.2.1. Hemû navdêrên cureyî...102
20.2.2. Bêjeyên ku ji navên kesan hatine çêkirin...102
20.2.3. Bêjeyên ku ji navên deveran yên xweser hatine çêkirin...102
20.2.4. Navên gel û neteweyan...103
20.2.5. Tîpa ziman, zarava û devokan ya destpêkê...103
20.2.6. Navên dîn û mezheban û mensûbên wan...103
20.2.7. Navên eşîran û mensûbên wan...104
20.2.8. Navên organên ku bi hûrdekan dihên nivîsîn...104
20.2.9. Bêjeyên nava bendikan gava ku ne navdêrên taybetî bin...104
20.2.10. Komeka ku bi reqeman dest pê dike...104
20.2.11. Navên hêlan...105
20.2.12. Daçek, gihanek û îzafe...105

21. Kurtkirin...106
21.1. Kurtkirinên bi tîpên destpêkê...106
21.1.1. Kurtkirinên ku tîp bi tîp dihên bilêvkirin...107
21.1.2. Kurtkirinên tîp bi tîp yên ku wekî bêjeyan dihên bilêvkirin...109
21.2. Cureyekî din: Kurtkirinên ku wekî bêjeyan dihên bilêvkirin...110

21.3. Birîn (kurtkirinên birî) 110
21.3.1. Kurtkirina navên kesan 111
21.3.2. Têgihên rêzimanî yên kurdî bi rêya birînê dihên kurtkirin ... 111
21.3.3. Têgihên rêzimanî yên latînîyê 112
21.3.4. Navên zimanan jî bi birînê dihên kurtkirin 112
21.4. Kurtkirinên civandî 113
21.5. Kurtkirinên navên pîvanan 113
21.6. Di kurtkirinan da hertim bala xwe bide van xalan 115

22. Tewang 117
22.1. Tewanga navdêrên nêr yên yekhejmar 118
22.2. Tewanga navdêrên mê yên yekhejmar 120
22.3. Tewanga navdêrên her du zayendan yên pirhejmar 121
22.4. Navdêrên ji yek mêjerê lê ji zayendên cuda 123
22.5. Navdêrên ji yek mêjerê û ji yek zayendê 123
22.6. Navdêrên mêjercuda 124
22.7. Navdêrên pirhejmar lê ji zayendên cuda 124
22.8. Bêjeyên ku bi "-an"ê diqedin 124
22. 9. Bêjeyên ku xwedîyên referantên cuda ne 127
22.10. Heger navdêrên zayendnêr bibin navên rojname û kovaran .. 129
22.11. Heger bêjeyên ji cureyên din bibin navên rojname û kovaran ... 130

23. Îzafe 132
23.1. Îzafe û navdêrên nêr yên yekhejmar 132
23.2. Îzafe û navdêrên mê yên yekhejmar 134
23.3. Îzafe û navdêrên her du zayendan yên pirhejmar 136

24. Parastina awayê leksemî di navdêran da 138
24.1. Prensîpa sereke 138
24.2. Çend nimûne ji zimanê axaftinê 138
24.3. Navdêrên biker û bireserên hevokan 139

25. Nivîsîna cihnavan 140
25.1. Nivîsîna cihnavên kesî 140
25.2. Nivîsîna cihnavên pirsîyarî 140

26. Nivîsîna rengdêran 142
26.1. Nivîsîna rengdêrên nesade 142
26.2. Peyvên durengdêrî 143

27. Nivîsîna lêkeran 144
27.1. Nivîsîna lêkerên sade 144

27.2. Nivîsîna lêkerên nesade 145
27.2.1. Lêkerên nesade yên ku bi hevûdin ve dihên nivîsîn 145
27.2.2. Parçeyên lêkerên ku ji hevûdin cuda dihên nivîsîn 145
27.3. Nivîsîna "dê"ya dema dahatî 146
27.4. Rastnivîsîna "bi-"yê di dema dahatî da 147
27.5. Nivîsîna "di-"ya di dema niha da..149
27.6. Nivîsîna morfema neyînîyê...151
27.6.1. Guherteya "ni-"yê 151
27.6.2. Guherteya "na-"yê 152
27.6.3. Guherteya "ne-"yê 152
27.6.4. Nivîsîna morfema neyînîyê bi lêkerên nesade ra 153
27.6.5. Gava ku rola "ne"yê neyînîkirina temamkera lêkerê be....154
27.6.6. Gava ku rola "ne"yê çêkirina rengdêran be 154
27.7. Divê ku nivîsîna kurdîya kurmancî pêgirîya nîvergatîfîyê bike...154
27.8. Nivîsîna awayê lêkera tebatî (pasîf) 157
27.8.1. Nivîsîna lêkera têper di avakirina awayê tebatî da 157
27.8.2. Kêşana lêkera tebatîkirinê 158
27.8.3. Parçeyê awayê tebatî yê nekêşayî û navdêra lêkerî 160
27.9. Nivîsîna parengên dema borî...161
27.9.1. Nivîsîna parengên ji lêkerên sade...161
27.9.2. Nivîsîna parengên ji lêkerên nesade...162
27.10. Nivîsîna navdêrên lêkerî 163
27.10.1. Nivîsîna navdêrên ku ji lêkerên sade dihên çêkirin........163
27.10.2. Nivîsîna navdêrên ku ji lêkerên nesade dihên çêkirin....163
27.10.3. Zayenda navdêrên lêkerî 164
27.10.4. Tewanga navdêrên lêkerî 164
27.10.5. Îzafe û navdêrên lêkerî...166

28. Nivîsîna daçekan.. 168
28.1. Nivîsîna pêşdaçekên kurmancîyê...169
28.2. Nivîsîna bazinedaçekên kurmancîyê 170

29. Nivîsîna hejmarnavan 171
29.1. Kengê tîp û kengê reqem? 171
29.1.1. Grûpkirina hejmarnavên bi reqeman dihên nivîsîn 176
29.1.2. Nivîsîna hejmarên telefonan...176
29.1.3. Nivîsîna saet, deqîqe, sanîye û salîseyê....................................177
29.1.4. Xêzik di nivîsîna demê da 179
29.2. Hejmarnavên bingehîn 179

29.3. Tewanga hejmarnavan 180
29.3.1. Nivîsîna gireya tewangê di hejmarnavan da 185
29.3.1.1. Li gel hejmarnavên bi tîpan 185
29.3.1.2. Li gel hejmarnavên bi reqeman..186
29.4. Nivîsîna îzafeyê ya li gel hejmarnavan 187
29.5. Hejmarnavên rêzîn 188
29.6. Nivîsîna hejmarnavên dehekî 189
29.7. Nivîsîna hejmarnavên sedekî (%)..189
29.8. Nivîsîna hejmarnavên hezarekî (‰)..190
29.9. Nivîsîna hejmarnavên dabeşî...190
29.10. Nivîsîna peyvên duhejmarnavî...191
29.11. Reqemên romayî 191
29.11.1. Tewanga reqemên romayî 193

30. Nivîsîna tarîxê.. 194
30.1. Standarda me 195
30.2. Di nivîsîna tarîxê da bala xwe bide van xalan jî 196
30.3. Nivîsîna tarîxê ya bi tîpan...196
30.4. Nivîsîna tarîxê ya bi reqem û tîpan 197
30.5. Tarîx û îzafe 197
30.6. Tewang di nivîsîna salê da 197

31. Xalbendî... 198
31.1. Nîşandekên xalbendîyê:..198
31.1.1. Navber..199
31.1.2. Xal 200
31.1.3. Bêhnok , ...201
31.1.4. Xalbêhnok ;..204
31.1.5. Cotxal : 205
31.1.6. Sêxal … 206
31.1.7. Pirsnîşan ?...207
31.1.8. Bangnîşan ! 208
31.1.9. Dunik “ ” 209
31.1.10. Yeknik ‘ ’..211
31.1.11. Ducarek ” 212
31.1.12. Apostrof ’ 212
31.1.13. Bendik - 213
31.1.14. Xêzik – 215
31.1.15. Kevanek ( ) 216
31.1.16. Kevaneka li gel goşebendê ([ ]) 218

31.1.17. Kevanbend { }..220
31.1.18. Nîşandeka paragrafê §...220
31.2. Hin nîşandekên ji bedêla gotinan...221

32. Ferhengok 223

Komxebata Kurmancîyê

Komxebata Kurmancîyê bi înîsîyatîfa Weqfa Mezopotamyayê ava bûye. Di pêkînana Komxebatê da hem nûnerîya çar parçeyên Kurdistanê li ber çavan hatîye girtin hem jî girîng hatîye dîtin ku Komxebat ji wan kesan pêk bihê ku di warê zimanî da pispor in û herweha bi xebatên xwe yên li ser zimanê kurdî dihên naskirin.

Ev Rêbera ku li vê derê dihê pêşkêşkirin, encama heft civînên (ji 14.03.2015an heta 12.07.2017an) vê Komxebatê ye. Navên beşdarên Komxebatê, li gel pisporî, herêm û hejmara wan ya beşdarîya civînan li jêrê dihên pêşkêşkirin.

Komxebata Kurmancîyê ji van kesan pêk dihê:

- Dr Bahîz Omer Ehmed (zimannas, Zanîngeha Dihokê, Başûr-6)
- Bahoz Baran (zimannas, Bakur-7)
- Behrûz Şucaî (zimannas, Rojhilat-6)
- Deham Evdilfetah (zimannas, Rojava-5)
- Dilawer Zeraq (lêkolîner, Bakur-7)
- Dr Dilbirîn Evdila (zimannas, Zanîngeha Zaxoyê, Başûr-4)
- Dr Evdilwehab Xalid Mûsa (zimannas, Zanîngeha Zaxoyê, Başûr-6)
- Dr M. Malmîsanij (zimannas, Zanîngeha Artukluyê, Bakur-7)
- Mahmûd Lewendî (lêkolîner, Bakur-5)
- Mehdî Caferzade (lêkolîner, Rojhilat-7)
- Mihemed Teqewî (lêkolîner, Rojhilat-5)
- Mistefa Aydogan (zimannas, Bakur-7)

- Dr Mîkaîl Bilbil (zimannas, Bakur-7)
- Newzad Hirorî (zimannas, Başûr-5)
- Samî Tan (zimannas, Bakur-6)
- Dr Şoreşvan Adil (zimannas, Zanîngeha Zaxoyê, Başûr-3)
- Zana Farqînî (zimannas, Bakur-7)
- Dr Zulkuf Ergun (lêkolîner, Zanîngeha Artukluyê ya Mêrdînê, Bakur-7)

Spasî

Em spasîya hemû van navên navbirî dikin ku li gel kar û barên xwe yên din, bi fedakarîyeka mezin û bi kêfxweşî beşdarî vê xebatê bûne. Herçend her civîneka komxebatê sê-çar rojan dewam dikir jî ev beşdarên giranbiha tu carî acizî nekirin û wan bi cidîyeteka mezin ev xebat bi dawî kir.

Dîsa em gelekî spasdarê Mistefa Aydoganê birêz in ku di nava vê xebatê da cih girt û xebata wî ya “Rêbera Rastnivîsînê” ji bo komxebatê bû bingeh. Herweha em spasîya Weşanên Rûpelê jî dikin ku ew xebat çap kiribû û ji bo xebateka wisa bû wesîle.

Ji bilî van kesan, em spasîya Dr Dilşad Elî Mihemed Qeredaxî (Zanîngeha Sileymanîyeyê), Dr Ferîdûn Mihemed (Zanîngeha Sileymanîyeyê), Dr Sebah Reşîd Qadir (Zanîngeha Raperînê) û Eşref Keydanî dikin ku beşdarî hin komxebatan bûne û wan bi fikir û pêşnîyazên xwe piştgirî daye vê xebatê.

Herweha em spasdarê wan kes û sazîyan in jî ku di qonaxa nirxandinê da xebata me xwendin û pêşnîyazên xwe ji bo me şandin û bi xêra wan me kêmasîyên xwe dîtin û ev xebat baştir bû.

Weqfa Mezopotamyayê